

Снежана Видановић
Весна Анђелковић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш
Марина Ђорић
Гимназија “Бора Станковић”, Ниш

УДК 159.922.8:004.738.5
Оригинални научни рад
Примљен: 21. 07. 2012.

„ТАМО МЕ НЕКО ЧЕКА“ – ДОЖИВЉАЈ УСАМЉЕНОСТИ И САМОПОШТОВАЊЕ КОД АДОЛЕСЦЕНАТА КОРИСНИКА *FACEBOOK*-А¹

Сажетак: Све присутнији начин комуникације у виду сајбер комуникације пружа могућност адолесцентима да задовоље једну од најзначајнијих потреба овог периода – успостављање нових и интимних односа. Основни циљ истраживања био је испитивање разлика у доживљају усамљености и нивоу самопоштовања код адолесцената корисника и некорисника *Facebook* мреже. Такође су код ове две групе испитивани доживљај усамљености и ниво самопоштовања, с обзиром на пол, економски статус породице и школски успех, а код корисника *Facebook*-а, и у зависности од активности на *Facebook*-у, учесталост укључења, број пријатеља, дужина укључења.

Узорак је чинило 180 адолесцената узраста 17 до 19 година (91 девојка и 89 младића), од чега је 129 корисника и 51 некорисник *Facebook*-а.

Инструменти: Скала социјалне и емоционалне усамљености (Tomasso, Spinner 1997) за процену доживљаја усамљености у три подручја (социјална усамљеност, усамљеност у породици и усамљеност у љубави), Инвентар самопоштовања (Coopersmith 1967), Упитник општих података и активностима на *Facebook*-у.

Нису нађене статистички значајне разлике ни на једном од аспеката доживљаја усамљености, нити у нивоу самопоштовања између групе корисника и групе некорисника *Facebook*-а. Међутим, оне су присутне унутар група на појединим димензијама доживљаја усамљености и у нивоу самопоштовања, с обзиром на пол и школски успех. У групи корисника, значајне разлике нађене су на димензији *социјална усамљеност* у зависности од дужине времена које испитааници проводе на *Facebook*-у.

Охрабрујуће је да се адолесценти из узорка генерално не осећају усамљено, ниво самопоштовања изнад просечних вредности, што посредно може значити да су задовољни квалитетом социјалних контаката. Један од закључака је да оба пола *Facebook* користе претежно ради дружења и конверзације, као и ширења личне социјалне мреже.

Кључне речи: Усамљеност, самопоштовање, адолесценција, Facebook

¹ Рад је настао у оквиру пројекта Министарства за просвету и науку: „Индикатори и модели усклађивања професионалних и породичних улога“, бр. 179002.

Увод

Несумњиво је да све присутнији начин комуникације у виду сајбер комуникације пружа могућност да се на особен начин задовоље многе људске потребе. Супротно од реалног света у коме је, најчешће, све теже успоставити истинску блискост, у виртуелном простору је двадесет четири сага дневно могуће наћи људе расположене да размењују осећања, жеље, идеје, фантазије. Тај међусобни однос је заснован на нешто другачијим основама, а у бити је задовољавање неке од базичних људских потреба – потреба за контактом (Видановић 2008; 2011). Иако сајбер-простор деле људи различитог пола, образовања и узраста, значајну већину чине адолесценти. Активно друштвено умрежавање је и прилика за формирање група и осећај припадања, тако значајних у процесу одрастања. Шта то посебно привлачи младе свету Интернета? У покушају разумевања ове области, пре свега треба имати у виду базичне тежње и мотиве адолесцената.

Facebook

Почнимо од тога да су врло различити разлози због којих се уопште успоставља комуникација са другима у виртуелној реалности. Између осталог, то су трагање за блискошћу, експериментисање новим медијем за комуникацију, упознавање нових људи... Баргх и Мекена (Bargh, McKenna 2004), на пример, наводе да постоје два основна извора мотивације да се ступа у интеракцију са другим особама на Интернету: лични и друштвени мотиви. Тако, осим потребе за контактом, ови аутори тврде да ће, у ситуацији када не може да испољи битне аспекте своје личности у непосредном окружењу, особа трагати за адекватним социјалним оквиром у коме је то оствариво.

Пре само пет-шест година настала је једна од, тренутно, најпопуларнијих друштвених мрежа – *Facebook*. Осећај заједништва се ствара, јер је на једном виртуелном месту могуће окупити готово све пријатеље, што представља сасвим ново искуство у пријатељским релацијама. Просечан *Facebook* корисник у контакту је са чак 130 пријатеља (Петровић 2010), а према званичној статистици објављеној на сајту *Facebook*-а, у Србији је 2010. г. регистровано 2.256.000 *Facebook* налога (Петровић 2010). Са 845 милиона корисника, *Facebook* би био трећа најмноглољуднија земља света, одмах после Кине и Индије (Суботић 2012). Ова нова социјална мрежа понудила је врло специфичан вид приказивања нечијег идентитета, доминантно преко изражавања одређених интересовања корисника. Стиче се утисак да начин на који себе представљамо у виртуелној реалности јесте у знатно већој мери под нашом контролом, што се не дешава увек у реалној комуникацији. Чини се да је власнику налога све подређено – како ће уопште тамо изгледати, шта ће доживети, са ким ће се дружити. Сам бира које ће податке пружити, када ће то, и на који начин учинити. У исто време, *Facebook* отвара и могућност за прикривање неке важне информације. Све то укупно ствара осећај да уређујемо односе на начин на који то желимо.

Важан сегмент *Facebook*-а је Зид (*Wall*), који представља неку врсту онлајн сертификата. За многе кориснике он може бити лични, виртуелни, мултимедијални дневник – повремено се на Зид или Статус постављају цитати, линкови или спотови који корисника (посредно), подсећају на догађаје тог дана. Подсетимо се да је вођење дневника годинама пре „електронске ере“ предста-

вљало значајан аспект функционисања адолесцента током формирања идентитета (Кондић, Видановић 2011).

За разлику од осталих друштвених мрежа, форума, блогова, игрица и сл. (на којима се комуницира већином са људима које лично не познајемо), *Facebook* примарно служи да се путем Интернета повезујемо са људима које, у мањој или већој мери, познајемо у реалном животу. Додале бисмо и да би по који корисник, такође, рекао – да се пријатељства и познанства из реалног живота преносе овим путем и у онлајн окружење. Оваква поставка ствари, пре свега, намеће већа ограничења у начину на који људи себе представљају на *Facebook*-у. Већина се овде не представља анонимним надимком и *аватаром*, већ особе иза свог профила најчешће стоје пуним именом и презименом, са листом пријатеља, познаника који их лично познају. Самим тим, и презентација на *Facebook* профилу би требала да се креће у оквирима онога што, иначе, особе и јесу, будући да је валидирана од стране људи који их мање или више познају у реалном свету. Да ли је увек тако?

Нека од основних питања, која се постављају при разматрању персоналних карактеристика корисника социјалне интернет мреже, јесу да ли се њени корисници разликују од оних који не желе да се прикључе тој специфичној врсти интеракције коју, на пример, пружа *Facebook*. При томе треба узети у обзир чињеницу да су већ формиран извесни стереотипи о кориснику Интернета који склапа онлајн познанства, који укључују представу о усамљеној особи.

Доживљај усамљености

Како је један број досадашњих истраживања (Weiss 1989; Лацковић Гр-гин, Пенезић, Сорић 1998) указао да усамљени људи често негативно вреднују себе, претпоставља се да би усамљенима Интернет могао понудити могућност да ступају у приснију комуникацију и односе са другим људима, умањити страх да ће бити одбачени, те да би, самим тим, међу онима који склапају онлајн односе, могло бити више оних који имају субјективни доживљај усамљености. Јасно је да је усамљеност универзално људско искуство и већина дефиниција наглашава да је то непријатно и емоционално узнемирујуће стање (Weiss 1973; Replau, Perlman 1982). Веис (Weiss 1973, 1989) прави разлику између емоционалне и социјалне усамљености. Емоционална усамљеност настаје као последица недостатка интимне, блиске везе и често је праћена анксиозношћу, немиром и осећањем празнине, док социјална усамљеност настаје као резултат недостатка пријатеља, заједништва, а праћена је осећањем социјалне маргиналности. Недостатак интимности, а не број пријатеља, води ка доживљају емоционалне усамљености (Clinton, Anderson 1999; Qualter, Munn 2002; Rokach 2009). Квалтер и Мун (Qualter, Munn 2002) с правом наглашавају да особа може бити социјално изолована, а да истовремено није усамљена. Очито да поред објективног, субјективни доживљај изолованости јесте веома важан у настанку усамљености.

Мада се усамљеност јавља у свим периодима човековог развоја, током адолесценције она је често присутна и релативно израженија. Учесталије јављање таквог доживљаја у адолесценцији претежно се објашњава специфичним развојним задацима и процесима током постизања емоционалне и понашајне независности од родитеља, као и успостављање нових, присних веза с вршњацима. После периода раног детињства, процес индивидуације – сепарације, изнова је у средишту емоционалних збивања.

Истраживања, иначе, показују да усамљене особе, без обзира на узраст, себе процењују као мање социјално компетентне и да су у социјалним ситуацијама анксиозне (Replau, Perlman 1982; Segrin, Kinney 1995). Даље, због неадекватних социјалних вештина, усамљене особе су слабије прихваћене од других (Nurmi et al. 1996; Segrin, Kinney 1995). Негативне реакције других доводе до негативног процењивања социјалне околине.

Што се тиче резултата истраживања из ове области, издвојиле бисмо налазе по којима је доживљај усамљености негативно повезан са екстраверзијом (Levin, Stokes, 1986), задовољством животом (Пенезић, Лацковић Гргин, Сорић 1999), социјалном компетентношћу (Jackson, Soderlind, Weiss 2000), перцепцијом социјалне потпоре (Jackson, Soderlind, Weiss 2000) и школским успехом (Demir, Tarhan 2001).

Као што се и претпостављало на основу теоријских разматрања, усамљеност је, у низу истраживања, била негативно повезана са самопоштовањем (на пример, Brage, Meredith 1994; McWhirter 1997; Лацковић Гргин, Пенезић, Сорић 1998). Усамљеност и самопоштовање чине важне аспекте интерперсоналног функционисања. Левин и Стакс (Levin, Staks 1986) однос самопоштовања и усамљености посматрају у контексту значаја социјалних релација. Мањи број социјалних контаката доводи и до мањег броја прилика за стварање дубљих интерперсоналних веза од којих особа може очекивати социјалну подршку. Према томе, ниско самопоштовање утиче на величину и квалитет социјалне мреже особе, а последица тога је осећај усамљености.

Самопоштовање

Самопоштовање је евалуативни аспект самопоимања који је у психологију увео Вилијем Џејмс (према: Vasta, Haith, Miller 1995). Постоје бројна одређења самопоштовања, зависно од теоријског полазишта аутора. Овај термин најчешће се користи да би се изразило глобално вредновање себе. Купершмит (Coopersmith 1967) под самопоштовањем подразумева субјективни доживљај сопствене вредности изражен ставовима о себи, односно степен до којег нека особа верује да је компетентна, успешна, значајна и вредна. Самопоштовање увек садржи евалуативну компоненту, односно придавање неки ниво вредности себи. „Самопоштовање је евалуативни део слике о себи који се изражава у позитивним и негативним осећањима према себи самом и указује на степен у коме особа верује за себе да је значајна и вредна“ (Тодоровић 2005: 87).

Розенберг (Rozenberg 1965) истиче да је у разумевању самопоштовања од суштинског значаја познавање специфичних вредности и тежњи селфа на којима се оно заснива. Ниво приписане вредности може зависити од неког стандарда или унутрашњих аспирација и жеља. Стандард или референтна тачка у односу на коју се процењује целокупна лична вредност може бити унутрашњи или спољашњи.

Општа процена сопствене вредности достиже се у раној адолесценцији и остаје релативно стабилна и трајна у периоду од неколико година (Coopersmith 1967; O'Malley, Bachman 1983; Block, Robins 1993). Према неким ауторима (на пример, Harter 1983), самопоштовање представља кључну улогу у развојном процесу адолесцента.

У адолесценцији услед когнитивног развоја долази до повећања свести о себи, о личним особинама и ставовима које други имају о нама, што може

довести до нестабилности и снижења нивоа самопоштовања. Чини се да је овај процес посебно изражен код девојака, које у овом раздобљу чешће показују и повећану свесност о себи и ниже самопоштовање (Vasta, Haith, Miller Васта 1995). На ранијем узрасту, слика о себи се изграђује углавном на темељу мишљења других и упоређивања с њима, док у периоду адолесценције долази до помака с екстерног на интерно расуђивање, базирано на сопственим мислима и осећајима. Осим тога, процена себе постаје све апстрактнија и уопштенија, а у њој су присутна и прошла стања и антиципација будућих стања, за разлику од процена у млађем добу које су везане уз конкретне активности и непосредну стварност (Лацковић Гргин 1994).

Према трогодишњој лонгитудиналној студији Купершмита (Coopersmith 1967) на узорку деце од 11 година, општа процена властите вредности достиже се у раној адолесценцији и остаје релативно стабилна и трајна у периоду од неколико година. То је, много касније, показала и Рубинова трогодишња лонгитудинална студија (Rubin 1978) на узорку деце узраста од 9, 12 и 15 година. Имајући све претходно у виду, поставља се питање да ли је ниво самопоштовања и доживљај усамљености код адолесцената повезан са учесталошћу укључивања у социјалну мрежу *Facebook*, временом које проводе на њој, као и типом многобројних акција које ова популарна мрежа нуди.

Проблем и циљеви истраживања

Интимно дружење за младе представља један од основних путева којим се истражује сопствени идентитет, уобличава стварање слике о себи, односно самовредновање. Захваљујући Интернету, отвара се простор за активно друштвено умрежавање и у тим виртуелним заједницама могуће је остваривати осећај припадања. Ове чињенице су нас и определиле да у истраживачком раду, на узорку адолесцената, испитујемо доживљај усамљености и ниво самопоштовања код адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а, као и различите активности на *Facebook*-у.

Дакле, основни проблем истраживања је:

Испитивање разлика у доживљају усамљености (социјална усамљеност и емоционална усамљеност – усамљеност у породици, усамљеност у љубави) и нивоу самопоштовања код адолесцената корисника Facebook-а и оних који не користе Facebook.

Из основног проблема, поставили смо и следеће циљеве:

- испитати разлике у доживљају *социјалне усамљености* код адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а;
- испитати разлике у доживљају *усамљености у породици* код адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а;
- испитати разлике у доживљају *усамљености у љубави* код адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а;
- испитати разлике у *нивоу самопоштовања* код адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а;
- испитати разлике у доживљају *усамљености* и *нивоу самопоштовања* адолесцената корисника и некорисника *Facebook*-а у односу на пол, школски успех и економски статус породице);
- испитати разлике у доживљају *усамљености* и *нивоу самопоштовања*

вања код адолесцената корисника *Facebook*-а у зависности од активности на *Facebook*-у (учесталост укључења, број пријатеља, дужина укључења).

Метод

Узорак и постојање

Узорак у истраживању је неслучајни пригодни узорак и чине га 180 ученика средњих школа (91 девојка и 89 младића). Испитивањем је обухваћено по 60 ученика, III и IV разреда гимназије, економске и електротехничке школе. Прву групу чини 129 корисника, а другу 51 некорисник *Facebook*-а.

Ради се о узорку ученика који показују релативно високе школске резултате (око 50% њих постижу „одличан“ успех). Структура ученика према школском успеху иста је и код корисника и код некорисника *Facebook*-а.

Економски статус је у овом истраживању одређен на основу процене материјалног стања. Ученици су процењивли материјално стање своје породице на скали од 4 нивоа. Структура примања породице је веома слична код корисника и некорисника *Facebook*-а. Код испитаника преовладавају примања породице у интервалу од 40.000–80.000 динара (око 50%).

Инструменти

Скала социјалне и емоционалне усамљености (Social and Emotional Loneliness Scale for Adults – SELSA) је модификовани инструмент од стране Ди-Томаса и Спинера (DiTomasso, Spinner 1997). Скала садржи 36 тврдњи. Слагање са тврдњама процењује се на седмостепеној Ликертовој скали. Процењују се три димензије: *социјална усамљеност* – 13 тврдњи, *усамљеност у породици* – 11 тврдњи и *усамљеност у љубави* – 12 тврдњи. Теоретски, резултати могу варирати између 13 и 91 на субскали *социјална усамљеност*, 11 и 77 на субскали *усамљеност у породици*, и 12 и 84 на субскали *усамљеност у љубави*. У овом истраживању коефицијенти поузданости (*Cronbach alfa*) се крећу од 0.22 до 0.61. *Cronbach alfa* коефицијент за инструмент у целини у овом истраживању је релативно низак и износи 0.49.

Инвентар самопоштовања (Self-Esteem Inventory – SEI – Coopersmith) је тест самопроцене општег самопоштовања. Верзија инвентара *SEI* из 1967. године састоји се од 58 тврдњи. Скраћена верзија садржи 25 тврдњи, где испитаник изражава слагање/неслагање са њима (Лацковић Гргин, Безиновић 2002). Поузданост скале креће се у вредности од 0.77 до 0.79 (*Cronbach alfa*).

Упутник општих података и активности на Facebook-у. Део питања односи се на опште социодемографске карактеристике о испитанику (узраст, школски успех, материјално стање породице, поседовање *Facebook* налога, чиме су се изјаснили о припадности или неприпадности групи корисника те мреже). Укључена су и питања која обухватају широк обим ставки коју друштвена мрежа нуди. У понуди су 22 питања која се односе на: учесталост укључења, број контаката (пријатеља), дужину укључења и сл.

Резултати

За обраду података коришћене су методе дескриптивне статистике и Т-тест за утврђивање значајности разлика између аритметичких средина (СПСС, верзија 17.0).

Најпре ћемо приказати разлике у доживљају усамљености (социјална усамљеност, усамљеност у љубави и породици) и ниво самопоштовања код адолесцената корисника и некорисника Facebook-а.

Табела 1:

Израженост испитиваних варијабли код корисника и некорисника Facebook-а и статистичка значајност разлика

		Н	Мин	Мах	АС	СД	t*	p*
Социјална усамљеност	корисници	129	13	68	25.81	9.911	.63	.525
	некорисници	51	13	49	26.84	9.799		
Усамљеност у љубави	корисници	129	12	76	42.89	15.436	.03	.974
	некорисници	51	12	80	42.80	16.410		
Усамљеност у породици	корисници	129	11	59	19.94	10.787	.25	.799
	некорисници	51	11	64	20.41	12.468		
Ниво самопоштовања	корисници	129	5	25	18.95	4.439	1.38	.169
	некорисници	51	2	25	17.94	4.425		

* t – (t-тест) разлике између аритметичких средина

* p – ниво статистичке значајности

Упоређивање добијених средњих вредности са нормама за Скалу социјалне и емоционалне усамљености указује да су оне на свим димензијама код обе групе адолесцената испод теоријских просечних вредности, док су на *Инвентару самопоштовања* изнад просека. Прецизније, Табела 1. показује да је просечна вредност социјалне усамљености код обе групе испод теоријске просечне вредности која за ову скалу износи 52, а за усамљеност у породици 44. Највиша просечна вредност добијена је на димензији усамљеност у љубави, која код корисника Facebook-а износи 42.89, а код некорисника 42.80, а то је испод теоријског просека који за ову димензију износи 48.

Поређење аритметичких средина доживљаја усамљености (социјалне усамљености и усамљености у љубави и у породици) и нивоа самопоштовања (Т-тест) код адолесцената корисника и некорисника Facebook-а показало је да не постоји статистички значајна разлика између испитиваних група (Табела 1).

С обзиром на контролну варијаблу *пол*, није утврђена статистички значајна разлика аритметичких средина испитиваних варијабли ни међу девојкама, нити међу младићима корисницима и некорисницима Facebook-а. Међутим, када се разматрају обе групе појединачно, с обзиром на *пол*, статистички значајна разлика утврђена је у односу на димензију социјална усамљеност. У групи корисника ($t = 3.07$, $p < .003$), а у групи некорисника ($t = 2.91$, $p < .009$). Код младића у обе групе виши је скор на овој димензији, него код девојака (Табела 2).

Табела 2:

Статистичка значајност разлика на испитиваним варијаблама код адолесцената корисника и некорисника Facebook-а у односу на пол

		Пол							
		Корисници				Некорисници			
		АС	СД	т*	п*	АС	СД	т*	п*
Социјална усамљеност	девојке	23.23	7.850	3.07	.003	23.35	7.843	2.91	.009
	младићи	28.42	11.098			30.48	10.437		
Усамљеност у љубави	девојке	41.85	16.521	.77	.439	43.19	17.403	.22	.865
	младићи	43.95	14.302			42.40	15.658		
Усамљеност у породици	девојке	18.25	10.506	1.81	.073	19.73	13.274	.59	.694
	младићи	21.66	10.878			21.12	11.802		
Ниво самопоштовања	девојке	19.22	4.211	.68	.502	18.00	4.327	.89	.924
	младићи	18.69	4.676			17.88	4.613		

* т – (т-тест) разлике између аритметичких средина

* *p* – ниво статистичке значајности

Табела 3:

Статистичка значајност разлика на испитиваним варијаблама код адолесцената корисника и некорисника Facebook-а у односу на школски успех

		Одличан				Врло добар				Добар			
		АС	СД	т*	п*	АС	СД	т	п	АС	СД	т	п
Социјална усамљеност	Корисници	24,25	9,228	1,09	0,278	26,56	11,274	0,02	0,988	29,14	8,935	0,29	0,775
	Некорисници	26,78	10,203			26,62	9,260			30,00	10,610		
Усамљеност у љубави	Корисници	42,82	14,742	1,02	0,309	43,77	17,164	1,44	0,157	42,14	14,685	0,16	0,870
	Некорисници	45,59	14,825			37,31	15,234			41,25	21,238		
Усамљеност у породици	Корисници	19,52	10,397	1,27	0,207	18,15	9,152	1,39	0,171	24,23	13,742	0,39	0,699
	Некорисници	23,07	14,237			15,08	4,924			22,75	14,380		
Ниво самопоштовања	Корисници	20,09	4,322	3,17	0,002	18,79	4,079	1,49	0,142	15,68	3,945	0,85	0,399
	Некорисници	17,07	4,898			20,46	2,402			17,13	4,734		

* т – (т-тест) разлике између аритметичких средина

* *p* – ниво статистичке значајности

С обзиром на успех који средњошколци постижу у школи, статистички значајна разлика нађена је у нивоу самопоштовања једино код одличних ученика ($t = 3.17$,

$p < .01$). Наиме, некорисници Facebook-а који постижу одличан успех имају нижи ниво самопоштовања, у односу на одличне ученике који користе Facebook (Табела 3).

Табела 4:

Статистичка значајност разлика на испитиваним варијаблама унутар група корисника и некорисника Facebook-а, у односу на школски успех

	Корисници				Некорисници			
	АС	СД	т*	п*	АС	СД	Т	п
Социјална усамљеност	24,29	9,228	2,15	0,029	26,62	9,260	0,05	0,899
	29,14	8,935			30,00	10,610		
Усамљеност у љубави	43,77	17,164	0,19	0,644	45,59	14,825	1,64	0,051
	42,14	14,685			37,31	15,234		
Усамљеност у породици	18,15	9,152	1,69	0,106	23,07	14,237	1,96	0,010
	24,23	13,742			15,08	4,924		
Ниво самопоштовања	20,09	4,322	4,22	0,012	17,07	4,898	2,35	0,003
	15,68	3,945			20,46	2,402		

* *T* – (*t*-тест) разлике између аритметичких средина

* *p* – ниво статистичке значајности

Корисници Facebook-а који постижу добар успех имају веће вредности на димензији *социјална усамљеност* и нижи *ниво самопоштовања*, у односу на одличне и врло добре ученике. Код некорисника, статистички значајна разлика међу ученицима различитог школског успеха присутна је у односу на димензије *усамљеност у породици* и *нивоу самопоштовања* (Табела 4).

Што се тиче контролне варијабле *економски статус породице*, на испитиваним варијаблама не постоји статистички значајна разлика између корисника и некорисника Facebook-а. Ипак, анализа добијених резултата унутар група, показала је да корисници Facebook-а са нижим новчаним примањима родитеља имају виши скор на димензији *социјална усамљеност* и *усамљеност у породици* ($p < .05$), као и нижи *ниво самопоштовања*, у односу на кориснике са већим примањима родитеља ($p < .01$). Код некорисника су утврђене статистички значајне разлике у односу на *социјалну усамљеност* ($p < .01$) и *усамљеност у породици* ($p < .05$), Табела 5.

Табела 5:

Статистичка значајност разлика на испитиваним варијаблама унутар група корисника и некорисника Facebook-а у односу на економски статус породице

	Корисници				Некорисници			
	АС	СД	т*	п*	АС	СД	Т	п
Социјална усамљеност	38,00	5,292	3,38	0,020	45,00	3,464	12,01	0,004
	23,23	7,037			20,00	1,000		
Усамљеност у љубави	51,33	10,693	0,10	0,303	48,00	14,000	0,82	0,465
	42,90	14,269			40,00	9,539		
Усамљеност у породици	30,67	8,737	2,13	0,017	48,67	13,317	4,90	0,039
	17,98	10,014			11,00	0,000		
Ниво самопоштовања	12,67	1,528	2,39	0,003	9,33	6,658	2,41	0,118
	18,73	4,330			19,00	2,000		

* *t* – (*t*-тест) разлике између аритметичких средина

* *p* – ниво статистичке значајности

Према подацима из *Уијитника о активносћима на Facebook-у*, једина статистички значајна разлика међу корисницима, у односу на дужину укључења, утврђена је на димензији *социјална усамљеност* ($p < .05$). Адолесценти који остају дуже од 3 сата показују статистички значајно виши скор на варијабли *социјална усамљеност*, у поређењу са онима који проводе мање времена (Табела 6). Иначе, већина корисника остаје на *Facebook-у* мање од једног сата.

Табела 6:

Статистичка значајност разлика на испитиваним варијаблама код корисника Facebook-а у односу на дужину укључења на Facebook

	Дужина укључења			
	АС	СД	T*	p*
Социјална усамљеност	23,93 33,44	6,002 17,255	3,08	0,046
Усамљеност у љубави	41,94 47,00	16,131 10,614	1,19	0,133
Усамљеност у породици	18,28 23,81	6,991 14,195	1,10	0,342
Ниво самопоштовања	19,39 17,63	4,370 5,201	1,33	0,245

* $\bar{M}$ – (T-тест) разлике између аритметичких средина

* p – ниво статистичке значајности

Резултати истраживања нису потврдили постојање статистички значајних разлика у доживљају *усамљености* и *нивоу самопоштовања* код корисника *Facebook-а* у зависности од учесталости укључивања у току дана. Иначе, највећи број адолесцената укључује се четири и више пута у току дана на свој *Facebook* профил. Нису добијене ни статистички значајне разлике у доживљају *усамљености* (на свим димензијама) и *нивоу самопоштовања* у односу на број пријатеља на *Facebook-у*.

Дискусија

У жељи да разумемо генерацију којој интернет комуникација постаје неизбежни део одрастања и сазревања, трагале смо за евентуалним разликама у доживљају *усамљености* и *нивоу самопоштовања* између адолесцената који су се определили за *Facebook* и оних који нису приступили тој мрежи.

Резултати указују да на свим димензијама *доживљаја усамљености* обе групе у узорку имају средње вредности испод теоријског просека. Између група не постоји статистички значајна разлика на свим димензијама те варијабле. Адолесценти обе групе имају висок *ниво самопоштовања*, а разлике између корисника и некорисника *Facebook-а* нису статистички значајне.

Добијени налази пружају прилично оптимистичну слику, посебно када знамо да се ради о садашњој генерацији адолесцената која одраста у сложеним друштвеним околностима. Међутим, при доношењу закључака који се тичу

дoживљаја усамљености треба бити обазрив, јер је коефицијент поузданости за инструмент којим се процењивала ова варијабла у истраживању релативно низак (.49). Имајући то у виду, можемо у овом случају изнети само извесне претпоставке. Када је реч о социјалној усамљености, изгледа да ови млади људи, без обзира да ли су корисници Интернет мреже, генерално процењују да имају довољан ослонац у члановима своје социјалне мреже, што најчешће ствара осећај припадања и заједништва и чини да се не осећају усамљено.

На основу позитивних одговора адолесцената из Упитника социјалне и емоционалне усамљености (нпр. *Осећам се блиским са својом породицом; Мојој породици је доста ситало до мене, и сл.*), може се претпоставити да родитељи претежно адекватно одговарају на развојне потребе овог периода. Као што Ами Рокаш (Ами Rokach 1990) указује, неке од узрока усамљености код адолесцената налазимо у факторима развоја, међу којима се посебно истиче породица. Истовремено, с обзиром на добијене налазе о усамљености у љубави, адолесценти обухваћени овим истраживањем процењују да су задовољни досадашњим љубавним релацијама. Знамо да је успостављање емоционалних релација изузетно важно у периоду адолесценције, јер недостатак присности и емоционалне везаности у односу на другог најчешће води доживљају усамљености (Weiss 1989). Неспорно је да један од разлога укључивања на *Facebook* може бити тргање за адекватним партнером. Треба рећи и да неке особе немају могућности, понекада ни капацитета, да развију адекватне, блиске релације са другим у стварном животу (не само у адолесценцији), најчешће услед инхибиција, несигурности, неискуства. Просторна дистанца, која је увек присутна у виртуелној релацији, понекада може ублажити бојазни различите природе и дати довољно простора за обраду емоционалних искустава. Може се, такође, поставити питање да ли одлука да се буде на *Facebook*-у посредно указују да ти адолесценти имају активније стратегије у задовољењу емоционалних потреба. Истовремено, како овај вид комуникације искључује многа емоционална и физичка обележја особа на мрежи, у коме је стварно замењено симболичким, а акција фантазијом, питање је колико он нуди могућност изналажења адаптивних решења, а колико представља потенцијални ризик (Анђелковић 2011). Сматрамо да би приликом будућих истраживања требало сагледати и тај аспект.

Важан налаз овог истраживања је да обе групе адолесцената имају висок ниво самопоштовања. Посебно ако знамо да нарцизам и висока нарцистичка повредљивост, као и честе фрустрације (тако својствени адолесцентском периоду), чине ове младе људе најчешће преосетљивим на најмањи недостатак. У разумевању овог налаза свакако треба имати у виду да испитаници у узорку имају претежно одличан успех. Значајну позитивну повезаност између глобалног самопоштовања и школског постигнућа налазимо у бројним истраживањима (Coopersmith 1967; Burns 1982; према Лацковић Гргин 1994; Анђелковић 2010).

Када се помињу разлике у доживљају усамљености код оба пола, досадашња истраживања пружају доста опречне налазе. На пример, Шмит и Курдек (Schmitt i Kurdek 1985) истичу да мушкарци и жене на различите начине доживљавају усамљеност. Мада разлике унутар група нису постављене као специфични циљеви овог истраживања, накнадном анализом, испоставило се да су младићи, независно од припадности *Facebook*-у, социјално усамљенији од де-

војака. То је могуће повезати са већом усмереношћу женског пола, без обзира на узраст, ка интерпесоналним односима (Block, Robins 1993; Van Houtte 2005).

Доживљај усамљености у групи некорисника разликује се у односу на школски успех, док је самопоштовање ниже код особа са ниским приходима него са високим, само у групи корисника. На повезаност школског постигнућа са самопоштовањем и социјалном искљученошћу, указује, на пример, истраживање Добсона и сарадника (према: Demir, Tarhan 2001).

Активносћи на Facebook-у

Очекивале смо, такође, да ће нам неке од активности на овој социјалној мрежи пружити додатне информације о групи адолесцената корисника. У односу на активности за које смо се определили да процењујемо (учесталост укључења, број пријатеља, дужина укључења), испоставило се да се само доживљај *социјалне усамљености* код корисника статистички значајно разликовао у зависности од дужине укључивања на мрежу. Разумљиво је да боравак на Facebook-у може пружити адолесценту, који је социјално изолован у реалности, осећај да је део групе, да може поделити са другима своја интересовања, искуства, разменити идеје. Чини се, ТАМО ме неко чека! Ипак, треба имати у виду да неки досадашњи налази истраживања (на пример, Leung 2002), указују да усамљене особе, заправо, знатно мање активно користе Интернет, него што је то случај са онима које имају развијене социјалне релације.

Веома велики проценат адолесцената „Фејсбуковаца“ (90%) на својој *лист* *и контакта* има више од 150 „пријатеља“, што је по Facebook статистици, више од просечног у тој категорији. Нема сумње да је у реалности готово незамислива ситуација у којој се срећемо са толиким бројем пријатеља и познаника! Да ли нам сви ти пријатељи долазе на прославу рођендана? Сматрамо да се овакве интеракције на Facebook-у могуће сагледати кроз поставке Грановетера (Granovettera 1973) који прави разлике између „јаких веза“ (међу члановима породице и блиским пријатељима), и „слабих веза“, веза познанства, које чине да нам буде пријатно на послу и у другим социјалним окружењима. По свему судећи, Facebook представља свет „слабих веза“ и данашња технологија, по мишљењу Теркл (2011: 37), „подстиче слављење ових слабих веза као нечега што нам је потребно у умреженом животу“.

Мада то није био непосредни циљ овог истраживања, у покушају прављења профила адолесцента који користи Facebook, занимљиве налазе пружила је анализа појединих активности на овој мрежи. Показало се, на пример, да већина адолесцената преферира четовање. Девојке, у односу на младиће, чешће наводе свој Статус, формирају албуме са фотографијама и прикључују се групама. С друге стране, младићи су склонији игрању онлајн игрица, стављању музичких спотова и онлајн записа на свој Профил. Уз то, више користе *e-mail*, активнији су на форумима и блогovima. Чини се да са члановима мреже девојке више од младића деле своја унутрашња доживљавања, што се, уосталом, дешава и у комуникацији у реалности. Две трећине корисника бира опцију „Пријатељство“ у Упитнику, а више од половине младих жели да истакне свој љубавни статус. Није изненађујући податак да је избор фотографија, које их представљају, најчешће у функцији остављања што бољег утиска.

Упркос, готово, масовном умрежавању у вртуалној реалности, млади људи данас често се описују као егоцентрични, повишено нарцисоидни, и, како

каже Гошет (Gaushet 1996, према: Тадић 2004), ултраиндивидуалисти. Према Тадићевој (Тадић 2004), по свему судећи, младе генерације уморне су од снажних осећања, утопија и приклањају се прагматизму. „Брига и одговорност за друге и *ошће заједничке ствари* се помера ка бризи за себе и *своје ствари*. Удаљавање од других, често и од породичне групе, последица је страха од блискости. Утисак је да млади траже и чезну за истинским и искреним међусобним односима и да у односе уносе нови и савременији сензибилитет, без непотребних и претераних идеализација и себе и других и са мање пројекција“ (Тадић 2004: 163–164).

Закључак

Будући да је виртуелна реалност отворила нове психолошке просторе за веома сложене социјалне интеракције и емоционалне размене, овај феномен свакако заслужује пажњу, бар кроз покушај разумевања неких психолошких процеса који су у основи те појаве. По свему судећи, овај начин комуникације постаје неизбежан део одрастања деце и младих у електронској ери и тешко је са сигурношћу предвидети какве психолошке промене се могу очекивати у не тако далекој будућности. У овом тренутку намећу се нека питања и размишљања.

Адолесценти по цео дан комуницирају са неким, а нису сасвим уверени да су се повезали са неким. Природна жеља за дружењем може добити инстант задовољење и маскирати усамљеност. Да ли ово уводи те младе људе у додатну несигурност у погледу квалитета блиских односа са другима?

Одлука да се буде на *Facebook*-у, на неки начин, значи пристајање да смо увек „доступни“. Да ли масовно подруштљавање угрожава процес индивидуализације адолесцента? Колико остаје простора за развој *капациитета да се буде сам* (о чему говори Winnicott 1996)? Наравно, тај капацитет има посебно значење у адолесценцији.

И, на крају, остајемо, заправо, запитане након добијених налаза у овом истраживању зашто неки адолесценти још увек немају свој Профил на *Facebook*-у. Желели то или не, виртуелни начин комуникације у садашњој генерацији младих се, готово, подразумева. Уверене смо да би трагање за тим одговором пружило потпуније сагледавање младих који одрастају у електронској ери.

Литература

- Анђелковић, В. (2010) *Одбрамбени стил сценских извођача*. Ниш: Филозофски факултет.
- Анђелковић, В. (2011) Сексуалност на екрану. У: Т. Стефановић-Станојевић (ур.) „Студенти, секс и дрога: Ризично сексуално понашање студената Универзитета у Нишу и њихова искуства са наркотицима“ (59–66). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу.
- Bargh, J., McKenna, K. (2004) „Internet and social life“. *Annual Review of Psychology*, 55, 573–590.

- Block, J., Robins, R. (1993) „A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood“. *Child Development*, 64, 909–923.
- Brage, D., Meredith, W. (1994) „Causal model of adolescent depression“. *Journal of Psychology*, 128(4), 455–69.
- Van Houtte, M. (2005) Global self-esteem in technical/vocational versus general secondary school tracks: a matter of gender? Преузето 20. децембра 2011. са http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_9-10_53/ai_n16084046
- Vasta, R, Haith, M, Miller, C. A. (1995) *Дјечја психологија*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Видановић, С. (2008) Виртуелна реалност и формирање идентитета адолесцената. У Ј. Тодоровић, С. Видановић, В. Анђелковић (ур.) „Тематски зборник Млади и породица“, Ниш: Филозофски факултет, 183–193.
- Видановић, С. (2011) Интернет романс: замак од песка. У: Т. Стефановић-Станојевић (ур.) „Студенти, секс и дрога: Ризично сексуално понашање студената Универзитета у Нишу и њихова искуства са наркотицима“ (51–58), Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу.
- Demir, A., Tarhan, N. (2001) „Loneliness and social dissatisfaction in Turkish adolescents“. *Journal of Psychology*, 135(1), 113–24.
- DiTomasso, E., Spinner, B. (1997) „Social and emotional loneliness: A reexamination of Weiss' typology of loneliness“. *Personality and Individual Differences*, 22, 417–427.
- Granovetter, M. S. (1973). „The strenght of weak ties“. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Jackson, T., Soderlind, A., Weiss, K. E. (2000) „Personality traits and quality of relationships as predictors of future loneliness among American college students“. *Social Behavior and Personality*, 28(5), 463–70.
- Кондић, К., Видановић, С. (2011). *О деци и родитељима*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Лацковић Гргин К. (1994) *Самеопоимање младих*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Лацковић Гргин, К., Безиновић, П. (2002). Купершмитов упитник самопоштовања (СЕИ). У К. Лацковић-Гргин, А. Пророковић, В. Ђубела, З. Пенезић (ур.) „Збирка психологијских скала и упитника“, Свезак 1, (3–4), Сплит: Свеучилиште у Сплиту.
- Лацковић Гргин, К., Пенезић, З, Сорић, И. (1998) Усамљеност и самоћа студената: улога афилијативне мотивације и неких особних значајки. „Радови Филозофског факултета у Задру, Раздио ФПСП“, 4–5 (36–7), 543–58.
- Leung, L. (2002). „Loneliness, self-disclosure, and ICQ („I seek you“) Use“. *CyberPsychology & Behavior*, 5(3), 241–251.
- Levin, I., Stokes, J. P. (1986) „An examination of the relation of individual difference variables to loneliness“. *Journal of Personality*, 54, 717–733.
- McWhirter, E. H. (1997) „Perceived barriers to education and career: Ethnic and gender differences“. *Journal of Vocational Behavior*, 50(1), 124–140.
- Nurmi, J-E., Toivonen, S., Salmela-Aro, K., Eronen, S. (1996) „Optimistic, approach-oriented, and avoidance strategies in social situations: Three studies on loneliness and peer relationships“. *European Journal of Personality*, 10, 201–219.
- O'Malley, P., Bachman, J. (1983) „Self-esteem: Change and stability between ages 13 and 23“. *Developmental Psychology*, 19, 257–268.

- Пенезић, З, Лацковић Гргин, К, Сорић, И. (1999) „Узроци усамљености“. Радови Филозофског факултета у Задру, Раздио ФПСП”, 38(15), 59–78.
- Replau, L. A., Perlman, D. (1982) Perspectives on loneliness. In L. A. Replau, D. Perlman (Eds.) „Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy“ (1–18). New York: John Wiley & Sons.
- Петровић, М. (2005) Интернет као место сусрета: Односи на Мрежи, *Е-волуција*; бр. 11. Преузето 20. јуна 2010 са: <http://www.bos.rs/cepit/evolucija/html/11/odnosi.htm>
- Петровић, М. (2010) Преузето 5. јануара 2012. са <http://www.facebooksrbiya.com/prosican-facebook-korisnik/magazin/857>.
- Qualter, P., Munn, P. (2002) „The separateness of social and emotional loneliness in childhood“. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 233–241.
- Rokach, A. (1990). Преузето 10. јануара 2012 са: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=76930273>
- Rosenberg, M. (1965) *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rubin R. (1978) „Stability of self-esteem ratings and their relation to academic achievement: A longitudinal study“. *Psychology in the Schools* 15(3), 430–433.
- Schmitt, J. P., Kurdek, L. A. (1985) „Age and gender differences in and personality correlates of loneliness in different relationships“. *Journal of Personality Assessment*, 49(5), 485–496.
- Segrin, C., Kinney, T. (1995) „Social skills deficits among the socially anxious: Rejection from others and loneliness“. *Motivation & Emotion*, 19, 1–24.
- Суботић, О. (2012) Преузето 4. Фебруара 2012. са <http://vesti.krstarica.com/vesti-dana/fejsbuk-neprijatnost-po-privatnost>
- Тадић, Н. (2004) Спољашња и унутрашња стварност младих некад и сад. У: В. Ђурчић (ур.) „Трагање за смислом“ (161–166). Београд: ИП Ж. „Албуљ“.
- Теркл, Ш. (2011). *Сами заједно*. Нови Сад: Клио.
- Тодоровић, Ј. (2005) *Васпитни стилови родитеља и самопоштовање адолесцената*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу – ДИГП „Просвета“.
- Clinton, M., Anderson, L. R. (1999) „Social and emotional loneliness: Gender differences and relationships with self-monitoring and perceived control“. *Journal of Black Psychology*, 25, 61–77.
- Coopersmith, C. (1967) *Antecedents of self-esteem*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Weiss, R. S. (1973) *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Weiss, R. S. (1989) Reflections on the present state of loneliness research. In M. Hojat, R. Crandall (Eds.) „Loneliness: Theory, research and applications“ (51–56). Newbury Park, California: Sage Publications.
- Winnicott, D. W. (1996). „Капцитет да се буде сам“. *Психологија у свету*, 1, 55–59.

Snežana Vidanović, Vesna Anđelković, Marina Đorić

“SOMEONE IS WAITING FOR ME OUT THERE” – THE SENSATION
OF LONELINESS AND SELF-RESPECT IN ADOLESCENT
FACEBOOK USERS

Abstract

Summary: The currently predominant and widespread cyber communication offers a chance to adolescents to engage in one of the most important needs of that part of their maturation and growth – communicating and establishing close relationships. The basic level of our research consisted of the investigation into how the differences in the experience of loneliness and self-respect reflected in adolescent users and non-users of the *Facebook* social network. With regard to this we researched the feelings of loneliness and degree of self-respect taking into account the gender, the economic status of the family and scholastic achievement, including the frequency of logins, number of friends and the duration of sessions in our *Facebook* users who served as subjects.

The sample was made up of 180 adolescents aged 17-19 (91 girls and 89 boys), out of whom we had 129 *Facebook* users and 51 non-users. The instruments employed: The *Social and Emotional Loneliness Scale for Adults* (Tomasso, Spinner, 1997) for assessing the degree of loneliness in three areas (social loneliness, family loneliness and loneliness in love), The *Self-Esteem Inventory – SEI* (Coppersmith, 1967), The Questionnaire about General Data and Activities on *Facebook*.

No statistically significant differences have been found in any of the aspects of the sensation of loneliness, nor in the degree of self-respect between the users and non-users of *Facebook*. However, it turned out that there are differences within the groups manifesting themselves in certain dimensions of loneliness and self-respect depending on the gender and scholastic achievement. In the users group considerable differences have been noted as to social loneliness with regard to the duration of time spent on *Facebook*.

It is encouraging to observe that our sample of adolescents do not feel lonely and that their level of self-respect is above average which may implicitly point at their being satisfied with the quality of their social contacts. One of the conclusions is that both genders engage in *Facebook* activities mostly for social contacts and conversation as well as for expanding their own social network.

Keywords: loneliness, self-respect, adolescence, Facebook